

ŽENY VEDOU OBEC

PŘÍSPĚVEK K PROMĚNĚ POÚNOROVÉ ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI

Denisa Nečasová

Women Lead the Municipality. A Contribution on the Metamorphosis of Czechoslovak Society after the Communist Revolution

The study is devoted to the issue of the implementation of the communist visions in Czechoslovak society after the communist revolution on the model of the deliberate placement of women in the leadership of local national committees in small municipalities in 1950. The interest of communist power in a higher number of women active in the national committees arose from the problematic situation of the national committees themselves, which were to form the backbone of the power state apparatus reaching even to the remotest parts of the republic. Along with that, there was also an attempt to include women much more actively than before in the socialist building enthusiasm. The author examines in detail both the agitation campaign aimed at women and the gender stereotypes, which were applied when viewing women and members or even presidents of the national committees.

Denisa Nečasová (*1974), působí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, mojeschrank@seznam.cz

Únorové události roku 1948 daly relativně volný průchod realizaci komunistickým vizím v československé společnosti. Nejednalo se však pouze o čisté mocenské ambice ovládnout důležité posty vládního aparátu, ale stejným dílem také o ambice přeměny celé dosavadní společnosti. Komunisté hodlali vybudovat novou, „lepší“ společnost, jež by v jejich očích ztělesňovala čerstvě nastolenou dějinnou epochu vybojovanou v souladu s nezadržitelnou nutností historického vývoje. Tato snaha se uskutečňovala dvěma vzájemně se proplétajícími cestami. Na jedné straně stála represe vyznačující se odstraněním jedinců, forem i hodnot, které komunistická strana považovala za nevyhovující či přímo pro sebe nebezpečné, na druhé straně se objevovala sebevědomá budovatelská, „tvořivá“ potřeba

přeměnit stávající sociální, kulturní i symbolické poměry ke svému kýženému obrazu. Tato tendence, dosahující vrcholu v poúnorových letech, se projevovala v mnoha rovinách. Ve svém příspěvku bych se ji pokusila dokumentovat na poměrně ojedinělém případě záměrného dosazení žen do vedení místních národních výborů v několika malých obcích v roce 1950.

Zájem komunistické moci o ženy, či přesněji o větší počet žen působících v národních výborech, vyvěral z několika různorodých kořenů, které můžeme rozdělit do dvou základních skupin. První je problematická situace samotných národních výborů, tedy orgánů, které měly tvořit základní páteř mocenského státního aparátu zasahujícího i do nejdlehlších částí republiky. Druhou tvoří ženy jako sociální skupina, jež se měla mnohem více a aktivněji zapojit do budovatelského komunistického zápalu.

Národní výbory jako orgány veřejné správy budoucího osvobozeného Československa byly právně ustanoveny prezidentským dekretem již v prosinci 1944,¹ ale s jejich zakládáním se začalo až na jaře 1945. Únor 1948 výrazně zasáhl do jejich podoby nejen prostřednictvím personálních čistek, ale také restrukturalizační spojenou se změnou správního uspořádání země.² Nové krajské zřízení z roku 1950 si pak vyžádalo větší počet těchto orgánů. Národním výborům byl komunistickou mocí přisuzován velký význam, potvrzující „nový“ charakter státu. Tento postoj se projevil i v Ústavě 9. května, kde se o národních výborech hovořilo jako o prostředcích, jimiž svrchovaný lid vykonává státní moc v obcích, okresech a krajích. Jejich úkoly spočívaly „v ochraně a posilování lidově demokratického zřízení, podílu na obraně státu a národní bezpečnosti, udržování a zvelebování národního majetku, účasti na plnění hospodářského plánu, zajišťování podmínek pro zemědělskou a průmyslovou výrobu a v péči národního zdraví“.³ Význam národních výborů potvrzoval i IX. sjezd KSC, kde bylo zdůrazněno, že míra a kvalita účasti obyvatelstva na činnosti národních výborů představuje přímo existenční záležitost celé státní správy, potažmo společnosti jako celku. Protože právě na rozvoji národních výborů záviselo „tempo, v jakém budeme moci plnit úkoly, které jsme si stanovili, tempo budování socialismu v naší vlasti“.⁴

1 Tehdejší představitelé exilové vlády včetně prezidenta Beneše uvažovali o národních výborech pouze jako o přechodných orgánech státní správy, naopak komunisté v Moskvě, stejně jako sociální demokraté jim přisuzovali roli trvalých prvků nové struktury správy.

2 K historii státní správy srov. JAN JANÁK, ZDENKA HLEDÍKOVÁ, JAN DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

3 *Ústava 9. května*, Praha 1948.

4 JAN KLÁTIL, *Národní výbory. Stručný nástin jejich vývoje a organizace*, Praha 1952, s. 27.

Charakter národních výborů byl v jistém ohledu nejednoznačný. Podle ústavního zakotvení se jednalo o orgány státní moci a zároveň státní správy. Národní výbory tak byly složeny z volených zastupitelů, jejichž prostřednictvím byla vykonávána státní moc, a zároveň ty stejné osoby reprezentovaly státní úředníky. Jejich role v celkovém systému i výsledné „poslání“ se mísilo a podle momentální potřeby národní výbor ukazoval spíše mocenskou, či správní tvář. Mocenská tvář národních výborů byla vzhledem k silné politizaci tehdejší společnosti pronikající do veřejného i soukromého života jedinců mnohem zřetelnější. Tyto orgány etabloující a zároveň reprezentující nové poměry měly totiž také „vytlačovat a omezovat kapitalistické prvky, podporovat a upevňovat prvky socialistické ve všech oborech hospodářství a upevňovat svazek dělníků a rolníků“.⁵

Národní výbory v systému státních institucí poúnorového Československa rozhodně netvořily nějaké samosprávné orgány spravující určitou lokalitu. Tyto prvky byly odstraněny novými zákony a vládními nařízeními vydanými po roce 1948. Avšak v rovině oficiálních proklamací byl moment „samosprávy“ před veřejností v jisté podobě zvyrazňován, aby budil kýžený dojem vlastní správy občanů a občanek svých veřejných záležitostí v domovské obci. Do vedení národního výboru byly voleni zástupci, navíc prostřednictvím mnoha komisí se lidé mohli do činnosti tohoto orgánu zapojit bez nutnosti voleného členství.⁶ Iluze kolektivního rozhodování v tomto ohledu mohla působit poměrně vydařeně.⁷

Jak již bylo uvedeno výše, velkou důležitost v charakteru národních výborů hrálo jejich přímé sepětí s „lidem“. Podle úvodního ustavení z roku 1950 měly být tyto orgány v těsném a stálém kontaktu s obyvateli obcí. Jejich náplní mělo být vyslyšet přání a tužby co nejširších vrstev obyvatelstva a snažit se je naplnit.⁸

5 JIŘÍ KABELE, *Z kapitalismu do socialismu a zpět. Teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*, Praha 2005, s. 238.

6 Komise připojené k určitému referátu, tedy konkrétně vymezené oblasti zájmu národního výboru, byly KSČ považovány za vynikající prostředek propojení obyvatelstva se státním aparátem. Komise mohly existovat ve velkém počtu, jejich funkce však byla pouze poradní a koordinační. Na silný potenciál komisí národních výborů upozorňoval například Rudolf Slánský ve svém projevu na IX. sjezdu KSČ – RUDOLF SLÁNSKÝ, *Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti*, in: Protokol k IX. řádnému sjezdu KSČ 1949, Praha 1949, s. 141–143.

7 Vedle demokratického centralismu, hierarchického charakteru národních výborů, mocenské dominance KSČ zasahující mimo stranický aparát apod. tuto fasádu narušovaly ještě další aspekty na lokální úrovni. Jak ukazuje Jiří Kabele, vytvářel se zde prostor pro stínové jmenování členů národních výborů a také pro individuální rozhodování místo kolektivního – J. KABELE, *Z kapitalismu do socialismu a zpět. Teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*, s. 503–506.

8 J. KLÁTIL, *Národní výbory. Stručný nástin jejich vývoje a organizace*, s. 27.

Zdůrazňována byla také otevřenost nového režimu, který touto cestou konečně uskutečnil starý požadavek, v dřívějších obdobích nerealizovaný – „aby správa věcí veřejných se stala opravdu záležitostí celé veřejnosti“.⁹

Avšak občané a občanky i přes tyto oficiální prohlášení nahlíželi na národní výbory často poněkud odlišnou optikou. Kritický pohled se pravděpodobně nejvíce projevoval relativně nízkým zájmem veřejnosti o práci v těchto orgánech. Navzdory právě nastíněnému důrazu na instituci národních výborů panovala podle Karla Kaplana zřetelná neochota řady jedinců, přijímat členství v národních výborech a zejména působit v nějakých funkcích. Lidé se také vyhýbali účasti na veřejných schůzích. Národní výbory trpěly izolovaností a nízkou autoritou. Drtivá většina občanů a občanek neznala svého zástupce v těchto orgánech a nepovažovala činnost národních výborů za přínosnou.¹⁰ Důvody negativního postoje tvořila směsice různých faktorů: nevyjasněné a stále se proměňující kompetence, nárůst oblastí, o něž se měly národní výbory starat, slabá důvěryhodnost mezi širokou veřejností apod. Celý problém se nejvýrazněji projevoval početním nedostatkem osob působících na těchto pozicích. Jedním z možných řešení, jak situaci napravit a dosáhnout plně obsazenosti národních výborů, bylo angažovat do jejich řad větší počet žen.

Na ženy jako sociální skupinu bylo v poválečném a poúnorovém období nahlíženo především jako na „rezervoár“ budovatelských sil se silným, avšak dosud nepříliš využitým potenciálem. Tento aspekt byl také často zdůrazňován. Například na celostátním sjezdu členek národních výborů v září 1950 ho hned v úvodní části svého projevu zmínila poslankyně Božena Holečková: „Není samozřejmě myslitelné vybudovat v naší zemi socialismus, kdyby ženy, to je polovina obyvatelstva, stála stranou a aktivně se budování nezúčastnila.“¹¹ Ačkoli se na ženy jako na dosud opomíjený segment společnosti pohlíželo především v souvislosti s potřebou nárůstu pracovních sil, v obdobné podobě se s ním setkáme i v souvislosti s národními výbory, potažmo jejich působením ve veřejném životě vůbec.

Veřejná sféra i soukromí domovů byly konfrontovány s různorodými agitačními akcemi nabádajícími obyvatelky státu k vykročení mimo jejich tradiční, „přirozený“ zájmový horizont rámovaný výchovou potomstva, vytvářením útulného domova a láskyplnou péčí o manžela. Komunistické vedení zde prokazovalo

9 JAN DUBSKÝ, *Rozmach budovatelské činnosti národních výborů*, Národní výbory. Časopis pro komunální politiku 1948, č. 4, s. 50.

10 KAREL KAPLAN, *Kořeny československé krize 1968*, díl 4, Brno 2002, s. 226.

11 Vlasta 1950, č. 41, s. 2.

silné transformační ambice změnit dosavadní genderové uspořádání společnosti. Otázka žen a jejich většího zapojení do zaměstnání či v našem případě do národních výborů vycházela také z četných motivů.

Důležitou roli při agitacích za vyšší zastoupení žen ve veřejném životě hrála komunistická ideologie stojící na základech marxismu-leninismu. „Velký klasik“ V. I. Lenin jasně nabádal k tomu, aby ženy byly více zapojeny do veřejné služby a vyproštěny z otupujícího prostředí své kuchyně.¹² Argumenty podporující tuto tezi nejčastěji pracovaly s motivem emancipace žen. Prostřednictvím angažovanosti, v našem případě konkrétně v národních výborech, se ženy měly stát rovnoprávnými členkami společnosti.¹³ Emancipační proces ženy tvořil v duchu zmiňované ideologie nedílnou součást všeobecného emancipačního procesu společnosti, a přispíval tím k rozvoji a většímu „blahu celku“. „Kolektivistický“ atribut komunistické ideologie zde zcela převážil nad jedincem a odkazoval k nejvyšším proklamovaným cílům, budování socialismu a obrané míru. Žena zde nebyla primárně nahlížena jako autonomní subjekt s vlastními osobními motivy, nýbrž jako objekt, jehož prostřednictvím je možné dospět k vytčeným cílům.

Myšlenka důležitosti až nepostradatelnosti zapojení žen v sobě obsahovala i pragmatický podtext, který poměrně bez příkras formuloval již zmiňovaný Lenin: „Naše strana bude hájit všechny návrhy a opatření, která pomohou tyto masy získat. Nebudou-li ženy s námi, pak se může kontrarevolucionářům podařit poštvat je proti nám. Na to nesmíme nikdy zapomínat.“¹⁴ Vedle obav z posily protikomunistického smýšlení této části obyvatelstva se zde objevoval také další motiv. Příchodem nových pracovnic do národních výborů by se jejich stávající vykonavatelé (muži) mohli uvolnit pro fyzicky náročnější práci, což v době preference těžkého průmyslu a jeho enormního rozvoje nepředstavovalo nijak druhotnou otázku. Proto také v článku *Práce žen v lidové správě* jedna z žen uvědoměle apelovala tímto způsobem: „Je třeba, aby nás bylo hodně, aby ještě více mužů mohlo odejít do srdce našeho průmyslu, do hutí a do dolů.“¹⁵ V neposlední řadě komunistické vedení respektovalo prostou matematiku. Ženy tvořily více než polovinu populace, tedy nezanedbatelný počet jedinců, který bylo třeba přivést na správnou cestu komunismu, a navíc je ještě přesvědčit, aby pro ni, pro

12 KAREL MARX, BEDŘICH ENGELS, *Lenin, K ženské otázce*, Praha 1973, s. 107.

13 Srov. MARIE JIRKOVÁ, *Vzdělání a emancipace ženy*, Praha 1982.

14 K. MARX, B. ENGELS, *Lenin, K ženské otázce*, s. 227.

15 *Práce žen v lidové správě*, Vlasta 1952, č. 6, s. 9.

blaho svých dětí, pro budoucnost společnosti obětovaly také kus svého volného času a angažovaly se pro společnou věc.

Uvedená směs pragmatických a ideologických motivů tvořila základ různorodých agitací směřujících k většímu působení žen ve veřejném životě. Vedle mnoha takto tematicky laděných textů byly na mediálním poli v navýsost pozitivním světle prezentovány konkrétní členky národních výborů. Tvořily jakýsi vzor hodný následování. Ukazovaly, že i „obyčejná žen z lidu“ dokáže tuto práci vykonávat. Například v článku *Žena v čele MNV v pražském kraji* předsedkyně Kudrnová vše bravurně zvládala, získala si patřičný respekt spoluobčanů a její práce budující socialismus ji plně uspokojovala: „Někdy bych až radostí plakala, když vidím dnes ten život kolem sebe. Když si vzpomenu, jak jsem musela jako dvanáctiletá holka vydělávat.“¹⁶ Přítomný je i onen veledůležitý emoční prvek, který zdůrazňuje uvedené skutečnosti a působí v dalších kognitivních rovinách. Vytvořením úspěšného obrazu členky místního národního výboru před širokou veřejností se však snahy o proměnu genderových poměrů tehdejšího Československa nevyčerpaly. Interní materiály ÚV KSČ ukazují, že především na nižších úrovních byly vytvářeny seznamy vhodných kandidátek na členky národních výborů.¹⁷

Pokusem, jak přilákat ženy do národních výborů, byly také již v úvodu avizované akce z roku 1950. Orgány vybraných místních národních výborů kompletně vyměnily své personální obsazení ve prospěch žen na určitou omezenou dobu. Jednalo se vždy o krátké období, většinou dva až čtyři týdny. Do čela obcí se ženy postavily ve vesnicích či malých městech v různých částech republiky, konkrétně například v Hlučíně, Sovinkách, Kristiánově, Chlumci, Minicích. Tyto akce neprobíhaly synchronizovaně, nýbrž v různých časových termínech, společný jim byl pouze rok 1950. Nutno také podotknout, že v dalších letech se ženy tímto způsobem do vedení národních výborů již nedostaly. Zastavme se nyní u průběhu těchto akcí, resp. u odlišné interpretace, kterou nám na jedné straně nabízí dobová periodika, a na druhé archivní prameny.

Nové funkcionářky v čele národních výborů se podle časopisu *Vlasta*, přinářejícího reportáže o těchto akcích, rozhodly demonstrativně ukázat, že úsloví typu „Běda mužům, kterým vládne žena“ nemají v socialistické společnosti již své opodstatnění. Konkrétně chtěly upozornit, že „umějí pracovat nejen stejně

16 *Žena v čele MNV v pražském kraji*, *Vlasta* 1950, č. 32, s. 8–9. Zde je však rovněž patrný moment vymezení se od „kapitalistického“ období meziválečného Československa.

17 NA Praha, f. 22, aj. 6/3, dopisy krajským komisím žen 1950.

dobře jako muži, ale ještě lépe, svědomitěji, poctivěji¹⁸, a proto se pro tyto pozice ukazují být ideálními adeptkami. Pro svoji časově omezenou „vládu“ v obci si vždy vytýčily určité konkrétní cíle, kterých chtěly dosáhnout. Většinou se podle jejich slov jednalo o úkoly, jež považovaly za důležité, avšak pod náporem další činnosti se stále odkládaly. Jednalo se o poměrně pestrrou škálu činností, například reorganizace knihovny, příprava senoseče, zemědělská brigáda na státním statku atd. Příznačné však je, že se zde často vyskytovaly úkoly tradičně spojované s feminitou – sociální záležitosti či úklid a údržba obce. Například v Sovinkách začaly ženy své úřadování v národních výborech tím, že důkladně vydrhly a uklidily kanceláře.¹⁹ Dané zaměření plně konvenovalo s obecnějším dobovým přesvědčením o hlavním přínosu žen pro obec. Na konferenci členek místních národních výborů hlavní možnosti žen v pozvednutí dané lokality spatřovali rokující v „otázce úpravy vzhledu obce a její výzdoby, nebo otázce hygieny a nejnnutnějších zdravotních opatření“.²⁰ Mimochodem již v této rovině oficiálních proklamací se ukazuje drobný nesoulad mezi tvrzením, že ženy jsou plnohodnotné, či dokonce lepší adeptky na pozice funkcionářek národních výborů, a zdůrazňováním jejich „silných“ stránek v rovině estetické, sociální a zdravotní. V roce 1950 národní výbory svůj hlavní problém rozhodně neshledávaly v otázkách vzhledu obce či zdravotnictví.

Nové, „ženské“ vedení obcí se však podle dobových textů nesetkávalo se širokou podporou veřejnosti. Stávající funkcionáři národních výborů „na dovolené“ nevěřili v úspěch nových funkcionářek a pozorovali jejich práci s ironií a zlomyslností. V Hlučíně dokonce na tuto výměnu přistoupili, neboť byli přesvědčeni, že se jedná o „takové hraní dětí na dospělé“.²¹ Ostatní obyvatelé obce byli rovněž nedůvěřiví ke schopnostem žen. V článku o Minicích se ukazuje, že celý problém se přeléval i do soukromé sféry domovů: „Muži chodili zakabonění a málem ženy ani nepozdravili. V domácnostech to vypadalo tak, že manželé na sebe nemluvili. Zkrátka v celé obci bylo cítit napjaté ovzduší.“²² Zřetelně zde vysvítá disproporce mezi proklamovaným přesvědčením žen, že jejich působení ve vedení obcí je v éře socialismu již záležitostí téměř samozřejmou, a mezi popisovanými negativními reakcemi ze strany okolí, včetně jejich nejbližších osob. Přípodobnění

18 Vlasta 1950, č. 12, s. 7.

19 Vlasta 1950, č. 16, s. 8.

20 *Ženy pracují ve veřejné správě*, Vlasta 1950, č. 25, s. 10.

21 Vlasta 1950, č. 12, s. 6.

22 Vlasta 1950, č. 32, s. 8.

hry malých dětí na dospělé dokonce velmi jasně ukazuje stále převládající náhled na ženy a jejich působení ve veřejné sféře. Avšak ve všech reportážích nakonec přichází katarze a následný happy end. Po skončení vymezeného období „vlády žen“ nedůvěru a skepsi vystřídal respekt a uznání. Funkcionářky splnily vytčené úkoly a svým příkladem změnilly převládající náhled svého okolí. Dokonce, po návratu regulérních funkcionářů do národního výboru, některé z těchto úspěšných žen byly přijaty jako stálé členky tohoto orgánu.

Totožný šablonovitý průběh těchto akcí, mimochodem svojí strukturou velmi podobný náborovým článkům a filmům vybízejícím ke vstupu žen do zaměstnání,²³ jasně ukazuje zjevný agitační a propagandistický charakter. Jednoduše stříženými, drobně variovánými příběhy texty nabádaly k překonání zažitých genderových stereotypů, které stejným dílem zasahovaly obě pohlaví. Ženy měly motivovat ke vstupu do oblastí, které tradičně přináležely mužům – v našem případě do národních výborů, potažmo veřejné sféry. Měl jim ukázat, že se mohou setkat s překážkami, ale nabízel rovněž povzbuzení v podobě „šťastného“ konce. Mezi ženami samými totiž stále převládalo přesvědčení, že jejich genderová role ve společnosti je přece jen mnohem více spjata se soukromou sférou. V souvislosti s angažovaností v národních výborech či obecně ve veřejné oblasti bylo v dané době za největší překážku na straně žen považováno jejich nízké sebevědomí. Z toho pak vyplýval ostych samostatně a dobrovolně do této sféry aktivně zasahovat, stejně jako přijímat funkce navržené někým jiným. Tento problém včetně možnosti jeho řešení prostřednictvím medializace zkušeností žen v této oblasti výborně vystihuje glosa *A co je nejbolestivějšího při boji proti copatým předsudkům?*: „Pomozte ženám zbavit se pocitu méněcennosti a neužitečnosti. Kolem těchto žen roste nový život, cítí je kolem sebe, rády by mu porozuměly, přiložily ruku k dílu pětiletky, jen je třeba s nimi v novinách i v rozhlasu přátelsky pohovořit, ukázat jim schůdnou cestu.“²⁴

Jak již bylo uvedeno, genderové stereotypy procházely napříč celou společností bez ohledu na pohlaví a úrodnou půdu nacházely i u mužů. Ti v duchu převládajícího dobového přesvědčení netrpěli pocitu méněcennosti a ostychem, ale naopak považovali sami sebe za vhodnější kandidáty na funkcionáře národních výborů. Právě toto téma bylo také předmětem diskuse na okresní konferenci žen pracujících v národních výborech na počátku roku 1952: „Diskutovalo se o tom,

23 Srov. DENISA NEČASOVÁ, „Nahrad' me muže na jejich místech!“ *Gender a nábor žen do zaměstnání v poúnorovém Československu*, ČMM 128/2009, s. 367–376.

24 *A co je nejbolestivějšího při boji proti copatým předsudkům?*, Jarní magazín Vlasty 1951, s. 73.

jak muži neradi postupují svá místa ženě, jak se obsazuje místo muže opět mužem, poněvadž se ženám nedůvěřuje. Muži to s námi prostě nechtějí zkusit, a tak se ani nemohou přesvědčit, že to dovedeme zrovna tak dobře jako oni.²⁵ Právě nastíněné jevy měly reálný základ v každodenním životě národních výborů, o čemž svědčí mimo jiné archivní dokumenty ÚV KSČ. Podle nich u tehdejších členů národních výborů převážoval problematický či až přímo negativistický přístup k jejich potenciálním i faktickým kolegyním. Nezřídká prohlašovali, že ženy se nemají co míchat do politiky a raději by měly zůstat v bezpečí svých kuchyní a domovů.²⁶ Nerovný přístup ze strany členů národních výborů zasahoval i ty ženy, které většinou na základě nařízení shora zde již začaly působit. Převážně se setkávaly s nedůvěrou, podceňováním a zpochybňováním svých schopností. Kromě explicitních vyjádření o jejich nižších schopnostech nabýval despekt vůči nim také mnoha podob v čistě praktickém slova smyslu: například dostávaly na starost podružnější práce, často mechanického administrativního charakteru, aby „nebyly poplašeny velkými úkoly“.²⁷ Jejich návrhy se zřídká staly předmětem realizačních úvah či dokonce jednání na schůzích apod. Ještě problematičtější se jeví otázka dosazování žen do konkrétních funkcí. ÚV KSČ vyvíjel určitý tlak podpořený ideologickou „masáží“, aby ženy nepůsobily jen jako řadové členky, ale objevovaly se i ve vyšších patrech dané hierarchie. Zcela patrný je tento nátlak především na místní a okresní úrovni, od krajských orgánů výše přímo úměrně klesal a přecházel do ztracena, což považují za velmi příznačné. I když v případě zmiňovaného Hlučína bylo zvolení předsedkyně MNV uvítáno potleskem, všeobecně mezi řadovými členy i stávajícími funkcionáři panovala hůře či lépe skrývaná neochota až zjevný odpor k obsazování významnějších pozic ženami. Nezanedbatelný počet funkcionářek si také stěžoval na laxnost mužů při vykonávání zadaných úkolů, neochotu poskytnout jim radu či pomoc nebo maření své práce. Nadřízená-žena se musela nejdříve vymezit vůči podceňování a předsudkům, prolomit bariéru nedůvěry, a následně podávat nadstandardní výkony, aby byla svými kolegy respektována a považována za schopného člověka „na svém místě“.

Ale vraťme se zpět ke konkrétním akcím, kdy ženy stanuly na omezenou dobu v čele národních výborů, a pohlédneme do archivních záznamů. Jako názorný

25 ANNA PETEROVÁ, *Konference žen pracujících v lidové správě*, Organizační zpravodaj Československého svazu žen 1952, č. 4, s. 10.

26 NA Praha, f. 22, a. j. 5, Zpráva o činnosti ÚKŽ pro sekretariát ÚV KSČ.

27 NA Praha, f. 22, a. j. 187, Zprávy z krajů 1950 – Plzeň.

příklad odhalující jisté vady na kráse předkládané v časopiseckých reportážích o celé akci jsem zvolila obec Hlučín na Opavsku. Zde došlo ke kompletní výměně vedení národního výboru pouze na dva týdny, konkrétně 9.–23. května 1950. Hlučín představoval jednu z mnoha obcí, kde bylo velmi složité plně obsadit pozice národního výboru. Důvod, který zmiňovala i místní kronika, tvořil převažující nezájem jeho obyvatel o tuto práci: „Samotné občanstvo pomáhá lidové správě velmi málo. V minulém roce jsme nemohli najít občana, který by zastával člena MNV. Bylo zde dosti málo pochopení.“²⁸ Východiskem z této situace měla tedy být akce „ženy v čele obce“. Její výjimečnost však narušuje skutečnost, že tři ženy se staly regulárními členkami národního výboru již měsíc předtím, tedy 11. dubna 1950.²⁹ Problematická se ukazuje být také činnost v době působení „výboru žen“, která se nevyznačuje nijak přelomovými akcemi, a naopak plynule pokračuje v dosavadní práci národního výboru. Navíc úspěchy národního výboru v době jeho vedení ženami, které předkládal časopis *Vlasta*, jsou ve srovnání s archivními zprávami nadsazené, či přímo nepravdivé. Uvedení svatební síně do pořádku ve skutečnosti znamenalo koupit osvětlení, květiny a bustu prezidenta republiky. Získání místnosti pro mateřskou školu zase relativizuje skutečnost, že již třetí den správy obce ženami se na schůzi jednalo o konkrétní podobě jejího slavnostního otevření. Projekt byl tedy realizován již za předchozího vedení a „ženská radnice“ si ho jen připsala k dobru, aniž by za ním celkově stála. Časový nesoulad postihl také otevření obecní prádelny. Ze společného praní se obyvatelé Hlučína mohli těšit až téměř měsíc po skončení akce žen v národním výboru, neboť teprve tehdy byla opravdu dostavěna. I v tomto případě však časopis *Vlasta* nepravdivě uváděl, že za prozatímního vedení žen byla dokončena. Zprávy z jednání národního výboru v Hlučíně v dané době neobsahují žádné zmínky o opravě „léta rozkopaných chodníků“, která rovněž byla připisována úspěšnému vedení obce ženami.³⁰

Otázky se vynořují také v souvislosti s celkovým kladným vyzněním celé akce. Reportáž v časopise *Vlasta* uvádí, že „v Hlučíně dokázaly odstranit i ty poslední, byť sebemenší námitky mužů proti ženám“.³¹ Ačkoli se zde opravdu podařilo trvale začlenit do místního národního výboru pět členek „zkušebního vedení“

28 SOA Opava, f. MěNV Hlučín (nezpracováno), Pamětní kniha města Hlučín 1922–1959, s. 174.

29 Jednalo se o Štěpánku Rychtaříkovou, Marii Lančovou a Emilii Lichnovskou. Státní okresní archiv Opava, i. č. 347, k. 718, Zápis ze schůze národního výboru 11. dubna 1950.

30 Srov. Zápisy ze schůzí národního výboru 9. května – 13. června, SOA Opava, i. č. 347, k. 718.

31 *Vlasta* 1950, č. 12, s. 7.

obce, o úplném odstranění předsudků nemůže být řeč. Relativizuje ho již oficiální zhodnocení akce po jejím skončení v polovině června. Poměrně stručné „sterilní“ zápisy ze schůzí národního výboru, nevymykající se z dobového jazykového diskurzu 50. let, obsahují jasný, byť nepřímý doklad: „A byli-li nějací reptalové, pak to byli vždy jen ti, kteří ještě pro celek nikdy nic neudělali.“³² Seběmenší námitky tedy odstraněny nebyly; nějací „reptalové“ se přece jen našli.

Zjevný nesoulad mezi reálnými výkony žen v čele obce a četností jejich úspěchů v až didakticky strukturované reportáži v časopise *Vlasta* vypovídá o intenzivní potřebě vytvořit pozitivní, lákavý obraz představelek národních výborů, jejichž působení prospěje celé společnosti. Dokládá rovněž již shora uvedenou potřebu motivovat ženy pro vstup do národních výborů a překonat bariéry nedůvěry širokého okolí.

V pouónorových letech plných silných ambicí rychlé přeměny společnosti nepředstavuje tento typ akcí ojedinělou ukázkou záměrné, časově omezené výměny vedení určitého subjektu. V mnohem větším měřítku byl tento princip aplikován 13.–15. května 1949 při akci *Mládež vede Brno*. Zde se studenti a členové mládežnických organizací za podpory a „dohledu“ krajského výboru KSČ na celé tři dny chopili vedoucích funkcí ve všech významných oblastech veřejného života. Organizátorům akce především šlo o zapojení mladých lidí do výroby a podporu údernického hnutí. Asi 6 000 pracovníků měla tato akce motivovat a přinést praktické zkušenosti zejména z vedení výroby na pozicích mistrů, ředitelů a vedoucích odborných pracovníků. Další tisíce mladých se angažovaly ve zdravotnictví, u policie, v novinách, rozhlase či národních výborech. Brno v polovině května 1949 zažilo mládež řídit tramvaje, slyšelo je hlásit v rozhlase, mohlo je vidět v nově nastudované divadelní hře apod. Funkci primátora města Brna si na těchto pár dní vyzkoušel cukrářský učeň Josef Novotný. Také brněnské mládeži se dostalo velké publicity, a dokonce se stala námětem dokumentárního filmu. Úspěch celé akce překročil hranice Brna a inspiroval další města k obdobným podnikům. Ještě téhož roku 1949 se uskutečnilo *Mládež vede Hustopečsko*, *Mládež vede Znojmo* a v Praze studenti zorganizovali *Mládež vede Arbesovo reálné gymnázium*. O rok později se mládež v inovované podobě chopila vedoucích pozic opět v Brně.³³ Ačkoli akce *Mládež vede Brno* byla mnohem

32 SOA Opava, i. č. 347, k. 718, Zápis ze schůze národního výboru 13. června 1950.

33 JIŘÍ PERNES, *Mládež vede Brno. Otto Šlmg a jeho brněnská kariéra (1945–1950)*, Soudobé dějiny 11/2004, č. 3, s. 45–60.

rozsáhlejší a dostalo se jí i větší pozornosti, například tehdejší premiér Antonín Zápotocký osobně sledoval její průběh, než akce žen v čele národních výborů, jisté paralely jsou zde patrné.³⁴ Na relativně krátké omezené období byla do čela města či obce uměle postavena skupina lidí, která většinou dosud neměla s vedoucími pozicemi žádnou zkušenost. V obou případech se rovněž jednalo o cílenou podporu určité sociální skupiny, která tkvěla v představách o jejím silném potenciálu a dalším možném využití k budování socialismu.

Akce stavící programově na omezenou dobu do čela obce či města určitou skupinu lidí připomíná v některých ohledech staré obyčeje. V období karnevalu rovněž v čase jeho trvání docházelo k dočasné výměně vedení dané komunity. Karnevalové převrácení či setření rozdílů „nízkého“ a „vysokého“, „nahore“ a „dole“ také připomíná dočasný zisk moci a váženého sociálního statutu u skupin, které tradičně nebyvají jejich automatickými adepty – mládež si na zkušenosti a zmoudření musí počkat, ženy by se veřejně angažovat ani neměly a raději by měly zůstat v teple a klidu svých domovů. Inverze zde hraje stejně důležitou roli. Motiv dočasné obrody a obnovy, stav proměny, nedovršené metamorfózy koresponduje s „přechodovým“ stadiem proměny poúnorové společnosti ve vývojovou etapu vyššího řádu – socialistické soužití. Srovnání karnevalového času s výše uvedenými akcemi však nefunguje absolutně. Zcela zde chybí například bytostná grotesknost, osvobozující smích, neboť akce žen v čele národních výborů, stejně jako Mládež vede Brno byly považovány za zcela seriózní a navýsost vážnou záležitost. I sama proměna nedosahuje univerzálnosti kosmologické proměny řádu, stejně jako jeho absurdních paradoxních rovin – chybí masky, důraz na tělesnost s jeho symboly těhotných stařen apod.³⁵

Poúnorové proklamace komunistů sice navenek usilovaly o proměnu tradičních genderových rolí, avšak s výraznými limity. V prvé řadě nebylo možné během několika let změnit převládající smýšlení společnosti, kde genderové stereotypy měly své pevně zakořeněné místo. V tradičním diskurzu věci veřejné náležely maskulinním jedincům reprezentovaných muži. Naopak v duchu polarizující dichotomie feminita, spojovaná primárně se ženami, se vyznačovala přednostním zájmem o domácnost a rodinu. V souladu s tím ve většině obcí, do jejichž čela se ženy na nějakou dobu dostaly, se přednostně zajímaly o prádelnu,

34 Žádné archivní materiály potvrzující souvislost mezi těmito akcemi však nebyly nalezeny.

35 Srov. MICHAIL MICHAILOVIČ BACHTIN, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007, s. 26–67; PETER BURKE, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 155–168.

dětskou školku, čistotu v ulicích apod. Také preference pragmatického přístupu zaplnit neobsazená místa v národních výborech se jednoznačně projevila na úkor ideového motivu rovného přístupu k oběma pohlavím, na němž stála valná část argumentace tehdejší propagandy.

Ačkoli v roce 1950 došlo v českých zemích téměř k pětinasobnému nárůstu počtu žen působících v národních výborech (z 5 315 na 24 216), z celkového pohledu se jedná o malý zlomek. Navíc ještě v polovině 70. let se ve studii o politické participaci žen uvádí, že „vývojový řetěz minulých tradic jen postupně, zvolna a obtížně otevírá prostor pro transformaci ženského postavení, ve sféře politické participace je nejpevnější“.³⁶ Několik izolovaných akcí z roku 1950, kdy se na omezenou dobu dostaly do vedení obcí ženy, představuje zajímavý příklad snah o proměnu tradičního genderového uspořádání. Stejně tak na ně můžeme nahlížet jako na neúspěšné limitované tendence změny stávající podoby institucí národních výborů, potažmo státního aparátu a charakteru poulnorového Československa jako celku. Širší cestu ženám do trvalých pozic v čele vesnic a měst však tyto akce totiž neotevřely. Mizivý podíl žen v národních výborech v kvantitativním i kvalitativním slova smyslu dokládá iluzornost a nedůslednost stále přítomných veřejných prohlášení o potřebě širší angažovanosti této skupiny obyvatel. Skutečné genderové prostředí poulnorového Československa bylo vzdáleno oficiálním mocenským prohlášením, které situaci zjednodušovaly a především idealizovaly. A možná právě tyto znaky byly na celé věci nejdůležitější. Frekventované obrazy odhodlaných žen angažovaných pro blaho obce představovaly jeden ze symbolů tehdejšího období. Odkazovaly k nové socialistické éře netušených možností, kdy alespoň podle oficiálních prohlášení bylo možné od základu změnit společnost, včetně tradičních genderových rolí, a přetvořit ji v novou, „lepší“.³⁷

36 EVA BÁRTOVÁ, *Historický vývoj politické participace žen*, Sociologický časopis 1976, č. 1, s. 43.

37 Studie vznikla s podporou grantového projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity s názvem Fenomén země v dějinách střední Evropy.